

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.01>

Іванченко О. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальної теорії права та держави

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ НОРМИ: ВІД ЛЕГІТИМНОСТІ ДО ЕФЕКТИВНОСТІ

Постановка проблеми. Легітимність є однією з найважливіших характеристик як політичної влади, так і позитивного права. Легітимність в традиційно інтерпретується як суспільне визнання тих чи інших інститутів, що складається за рахунок сприйняття аудиторією соціальних і дискурсивних практик як законних, правильних, а також схвалення цих практик. Зазначена якість проявляється комплексно: у довірі до норм, у законодавчому підтвердженні прав, у правовій підзвітності влади, в ідеологічній прозорості та у виконанні взятих на себе зобов'язань. Таким чином, легітимність значною мірою пов'язана з можливостями формування певних ментальних станів (образів, оцінок, поведінкових установок) у суб'єктів. Такого роду стани цінні з прагматичної точки зору, адже досягнення певного рівня легітимності означає конституювання соціального порядку, фундаментом якого виступають відносини панування. Цілком можливо, що, якби даний порядок був всюди однаковим і уніфікованим, не мав ніяких конкурентів, породжуваних більш вдалим практиками, проблема його виправдання не виникла б в принципі. Однак реальна ситуація інша: соціум пронизаний безліччю конфліктів, колізій, суперечок про визнання. Ці суперечки існують на різних рівнях соціальної організації (від міжособистісного до міждержавного). Необхідність врегулювання даних конфліктів за допомогою звернення до правових засобів ставить проблему ефективності, дієвості останніх. Не всякий правовий засіб, так само як і не всяке прийняте політичне рішення, може чинити

позитивний вплив на ту чи іншу проблемну ситуацію. Іноді способи дій або певні правила поведінки, що зарекомендували себе раніше як ефективні, втрачають цю властивість. Дана обставина, вимагаючи осмислення, викликає до життя дискусії про визнання і легітимність.

В останні десятиліття у вітчизняній дослідницькій літературі не раз мали місце спроби специфікувати поняття легітимності щодо правової сфери життя суспільства. Однак єдиного розуміння і задовільної концепції юридичної легітимності завдяки цим спробам поки не склалося.

У зв'язку з тим, що в сучасних умовах розвиток вітчизняного права йде в бік сприйняття ідей верховенства права і категорії прав людини, виявляється гостра необхідність в подальшій розробці питань легітимності, об'єднання в цих цілях зусиль представників як зарубіжної правової науки, так і представників вітчизняної юриспруденції. Вельми важливо з усією уважністю простежити основні етапи розвитку даної проблеми, врахувати результати досліджень, що раніше відбулися. Усе вищезазначене і зумовило актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів легітимності правових норм, яка вбачається підґрунтям їх ефективності застосування.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження теоретико-методологічних аспектів поняття легітимності в сфері науки держави і права зверталися такі українські науковці як: А. Баумейстер, Є. Бистрицький, А. Богачов, В. Дудченко, Ю. Калюжна, О. Коваль, В. Кокор-

ський, Т. Кравченко, П. Манжола, І. Музика, В. Невідомий, М. Неліп, В. Нечипоренко, Ю. Оборотов, С. Олефіренко, О. Петришин, І. Рибак, Т. Сивак, О. Скрипнюк, С. Сливка, Л. Спинка, М. Тур, В. Федоренко, Х. Хвойницька, М. Цвік, С. Шевчук, Н. Юськів, та інші.

Проблематику легітимності як фундаменту права, винайдення засобів легітимації державно-правових інституцій, співвідношення легальності позитивного права і легітимності права природного в межах сучасної теорії права досліджували такі зарубіжні вчені як: К. Апель, Р. Арон, М. Вебер, Ю. Габермас, Р. Дворкін, І. Кант, Д. Лок, Н. Луман, Е. Макінтайр, Т. Парсонс, Д. Ролз, Ж. – Ж. Руссо, Ч. Тейлор, С. Хантінгтон, Х. Хайнінг та інші.

Дослідженням аспектів норм права приділялася увага таких вчених, як: О. Бігняк, Л. Заморська, В. Нагребельний, Ю. Сайфуліна, І. Семеніхін, О. Скакун, В. Сухонос, Т. Тарахонич, А. Чегера та інші.

Виклад основного матеріалу. Проблема правової легітимності норми права є однією з найскладніших. Це і теорія, і практика (реальна дійсність), це проблема державного управління, яка в контексті глобальних протиріч сучасної цивілізації набула особливої актуальності. У науковій літературі справедливо звертається увага на необхідність здійснення публічного адміністрування засобом ефективного використання права [16; 17]. У деяких випадках як і раніше домінує так зване «право сили», але не сила права. Конституційне моделювання управлінської парадигми розходиться з реальною дійсністю, політичні виміри суспільних потреб панують над правовими. Аристотелівське (навчитися створювати правильні, «добропорядні закони») не втратило своєї управлінської актуальності [1].

Спадкоємність наукових поглядів про державу і право порушена. Загальноприйнята парадигма правової держави (поняття І. Канта, що здійснила революційний переворот у правознавстві) з демократією, що розвивається, ще не склалася [8]. Правова ідеологія характе-

ризується політичною кон'юнктурою, що, за словами Ф. Ніцше, «бреше на всіх мовах» [11]. Держава, необхідність в якій як у головному інструменті управління в системі суспільних відносин була і буде, не завжди виступала як «влада права» (Г. Гегель) з усією відповідальністю перед суспільством [5]. Основоположні принципи взаємовідносин між державою і особистістю недостатньо чітко і послідовно визначені або зовсім ігноруються.

Народ, що утворює державу, не завжди володіє достатньою правосуб'єктністю або взагалі позбавлений її. Водночас принцип верховенства права не завжди достатньо чітко закріплюється конституційно. Тим часом не все, що є легальним в державному управлінні, є праволегітимним, тобто відповідним до вимог права. Фіктивна легітимність є недопустимою в правовій державі, видимість легітимності руйнує її.

Правову легітимність законодавчого акту зумовлюють найрізноманітніші чинники об'єктивного і суб'єктивного порядку, що детермінують суспільний розвиток, його історію. Всякий законодавець є продуктом свого часу, його ідей, його прагнень, його потреб. Відомо значення національних звичаїв, традицій морального характеру в становленні і розвитку законодавства різних народів. Велику роль відіграє рівень суспільної правосвідомості, науковий чинник у визначенні парадигми законодавчої діяльності. Як зазначав О. Бандурка, довгий час при повній відсутності теоретичного елементу в українському юридичному поданні, формування державного організму йшло безладно, навпомацки, постійно підкоряючись забаганкам сильного і логіці неосмислених фактів [16]. Слід відмітити і суттєвий вплив на законодавчу діяльність економічного чинника, так званого «технічного прогресу», конкретного державного устрою, правова легітимність якого пов'язана з реальною правосуб'єктністю народу. За словами Т. Моммзена, навіть в Стародавньому Римі, що прославився парадигмою законотворчої діяльності, багато «найважчих питань»

соціального буття часом вирішувалися натовпом, що керувався «самим низинним» спонуканням [4]. Згідно із Плутархом, демократія – це ситуація, коли верх бере саме натовп [13].

Протягом багатьох століть вироблення закону, його прийняття і промульгація виступали як сакральний прояв особистої волі однієї людини (абсолютна монархія), в руках якої була недоторканна верховна влада. Уряд сприймався суспільною свідомістю як особиста власність монарха. Поняття законності було досить умовним, давньоримська формула про підпорядкованість монарха власним законам не працювала.

Історично персоніфіковане управлінське лідерство в системі публічного адміністрування виступає і як творча, і як руйнівна засада. Багато персоніфікованих верховних володарів проявили себе не як «благодійники людства», а як руйнівники вищих соціальних цінностей, здорового духовного розвитку, народного благополуччя, що, природно, породжувало почуття суспільного правового протесту, найрадикальнішим проявом якого виступає революція, що спирається на певну ідеологічну парадигму наукового або утопічного характеру [7].

Справжня демократія, для розвитку якої можуть знадобитися століття, можлива лише тоді, коли вона базується на правовому фундаменті, коли реальністю є верховенство права, а не верховенство саморегулятивної політики [2].

Важливим фактором, що зумовлює правову легітимність норми права, є конституційна фундаменталізація створеного революцією або еволюційним чином державного ладу. Будь-яка державна влада має свою «конституційну фізіономію» зі своїми принципами, що відображають природу, історію і традиції конкретного суспільства. Конституція – це офіційна ідеологічна модель нормативної організації державного ладу. Згідно із Ж.-Ж. Руссо, необхідна «здорова і міцна» конституція, яку зробити не так просто, особливо якщо мова йде про створення демократичної конституції

в умовах нерозвиненої суспільної правосвідомості [14]. Конституція може містити в собі нерозвинену ідеологічну парадигму, легітимізувати деспотію. Пройшли століття, перш ніж з'явилося поняття «конституційна монархія». Конституції можуть діяти тривалий час (Конституція Швеції 1809 р. діяла понад півтора століття) або ж довільно скасовуватися одноосібними володарями, як це сталося, наприклад, на Кубі, де диктатор Ф. Батіста своїм рішенням призупинив дію Конституції. У 1820 р. в Іспанії спалахнуло повстання, яке переросло в революцію, що відновила на вимогу народу Конституцію 1812 р. [6].

При визначенні основ державного устрою конституція повинна відповідати на наступні питання: хто, в якому правовому порядку, з якою правовою метою приймає законодавчий акт, що зумовлює його правову легітимність? У системі суспільних відносин, як і в природі, існують певні закономірності, які обумовлюють правову детермінованість, що зумовлює інституційну детермінанту публічного адміністрування (закон інституційної детермінованості), основоположні принципи його ієрархічного здійснення. Інституційна детермінанта субстанціональним чином пронизує все публічне адміністрування, зумовлює його дієву імпульсивність, функціональну диференціацію і стійкість його органів, їх компетентну «симетрію». Волонтаристські експерименти є неприпустимими при інституціоналізації системи державного управління. Ігнорування правової детермінанти в суспільних відносинах веде їх до згубної деформації, до руйнування державності.

Необхідною умовою правової державності виступає інститут народного представництва, обґрунтування принципу управлінського верховенства якого має тривалу теоретичну і практичну історію. Парламент є двигуном в механізмі публічного адміністрування, в правовій державі тільки йому надається право законодавчої діяльності, що закріплюється конституційно. У 1265 р. народився і найбільш яскраво проявив себе англійський

парламентаризм, регульований нині спеціальним Актом про народне представництво 2000 р. Здійснюючи законодавчу діяльність, парламент надає рух усій конституційній системі публічного адміністрування. Тому є важливим, наскільки ясно і чітко в правовому відношенні принцип управлінського верховенства парламенту, що випливає з принципу народного суверенітету, закріплений у чинній конституції [6].

В Основному Законі мають бути визначені правові засади виборності парламенту, що забезпечують довіру народу до нього, законодавчі функції парламенту, його компетентну самостійність, недоторканність, а також конкретні права та обов'язки депутатів, що зумовлює стратегічну значимість парламентської діяльності, її правове верховенство.

Парламентська діяльність повинна мати свою сувору правову визначеність, засновану на таких принципах, як професіоналізм, гласність, відповідальність депутатів. Квазіпарламентаризм ніколи не прикрашав і не прикрашає жодну державу, а також виключає принцип верховенства права в системі суспільних відносин.

Об'єктивно обумовлена інституційна взаємозалежність і сполученість органів державної влади потребують особливої конституційної уваги при визначенні законодавчих повноважень парламенту з метою уникнення андеграундного чинника в законодавчій діяльності. Зокрема, чи може парламент ділити певні повноваження з іншими державними органами? Яку участь у законодавчій діяльності може брати персоніфіковане управлінське лідерство?

У сучасних зарубіжних конституціях правова легітимність законодавчої діяльності закріплюється по-різному, єдиного стандарту з цього приводу не існує, одні конституції виключне право законодавчої ініціативи залишають тільки за парламентом, інші закріплюють принцип спільної законотворчості (ст. 36 Конституції Бельгії: «...Федеральна законодавча влада здійснюється Палатою Представ-

ників і Сенатом; ст. 26 Конституції Греції: «законодавчі функції здійснюються Парламентом і Президентом Республіки»; ст. 2 Основного Закону Фінляндії: «законодавча влада здійснюється разом з Президентом»). Допускається делегування законодавчих повноважень уряду в певній репрезентативній формі, з певного кола питань і на певний термін (ст. 76 Конституції Італії, ст. 82 (1) Конституції Іспанії) [7]. Таке конструювання правотворчості за неухильного верховенства парламенту як законодавчого органу унеможливорює прийняття довільних неправотворчих нормативних рішень з боку органів виконавчої влади, що передбачає функціональну цілісність механізму публічного адміністрування, правову законність, стабільний правопорядок. Що стосується права вето (як відносного, так і абсолютного), то воно не є атрибутом правової держави і з подальшим удосконаленням системи публічного адміністрування має зникнути. Як справедливо помічав В. Беджгот, якщо той чи інший монарх має право вето, це теж влада, що стоїть нарівні з парламентом [3].

Важливим фактором, що зумовлює легітимність правової норми, є організація контролю за законодавчою діяльністю у формі спеціальних судів (конституційні суди), принципи роботи яких мають конституційне визначення (ст. 134–137 Конституції Італії, ст. 159–163 Конституції Іспанії). Той чи інший законодавчий акт, оголошений рішенням Конституційного Суду неконституційним, тобто протиправним, не підлягає оприлюдненню, не може бути введеним в дію. Цінним позитивним моментом у діяльності Конституційного Суду виступає і те, що його вмотивовані правові позиції сприяють вдосконаленню чинного законодавства, самої конституції [6].

Істотним моментом у законодавчій діяльності, що зумовлює легітимність правової норми, є порядок розробки і видання цього акту як вищої форми права, покликаної виконувати особливі управлінські функції. Як вірно постулював Г. Гегель, завдяки закону право отримало не тільки конкретну форму

своєї загальності, але і свою визначеність. Законотворчість є самостійним видом розумної людської діяльності [5]. При цьому з давніх часів гострою залишається проблема створення об'єктивно необхідних, правильних, досконалих законів. «Законодавець! – наставляв Піфагор. – Перш дарування народів свободу дай йому мудрі закони» [12].

Не всякий закон є правом. Той чи інший закон може санкціонувати свавілля, не висловлюючи жодного права, відоме прислів'я: «де закон, там і образа», коли Ш. Монтеск'є визначав свободу як право робити все те, що дозволено законами [10], він, звичайно, говорив про правові закони. І. Гегель розрізняв «державні» та «правові» закони. *In iure* (за правом) і *ipso iure* (за законом) – це не одне і те ж. Законодавець як служитель права зобов'язаний дотримуватися загально визнаних принципів права, і тільки праволегітимний закон може «благовістити» відомі модуси поведінки (є дозволеним, є обов'язковим, є забороненим), тільки такий закон набуває юридичної сили після затвердження його компетентним органом державної влади, і тільки влада такого закону дозволяє говорити про правову державу, яка такою має бути, а не здаватися [5].

Праволегітимність конкретного законодавчого акту починається з його преамбули, що виконує мотиваційні функції. Мотив закону – це його ідеологічний стрижень, що визначає правову доцільність закону, його модусну організацію, соціальну необхідність, стабільне функціонування. У правовій державі принцип достатньої правової вмотивованості повинен пронизувати всю законодавчу діяльність. Правова норма діє тільки тоді, коли вона має здатність впливати в якості мотивів, визначати мотиваційну волю правової поведінки. Греція – одна з небагатьох країн, де це положення закріплено конституційно: «...в обов'язковому порядку всякий законопроект або законодавча пропозиція повинні супроводжуватися викладом мотивів» (ст. 74) [7].

Раціональне ядро права – міра соціального блага за принципом справедливості,

тобто закріплення того, що дійсно є благодатним, соціально корисним (принцип загального блага) для людської особистості та для суспільства в цілому, відповідно до реальних потреб і інтересів (знаменита римська формула: благо народу є вищий закон). На жаль, як зазначав Ш. Монтеск'є, ми завжди стикаємося «із пристрастями і забобонами законодавця» [10]. Помилкове мотивування законодавчого соціального шару, що перекручує справжні потреби і інтереси, народжує «підлі закони» (Аристотель) [1]. Справедливу оцінку цим законам дав К. Маркс: «закони, що не дають об'єктивних норм, є терористичними законами, на зразок тих, які винайшла державна необхідність при Робесп'єрі і зіпсованість держави при римських імператорах» [9]. Як свідчить історія, нелегітимний у правовому сенсі законодавчий акт може виступати не просто як помилковий акт, але і як акт державного перевороту.

Істотне значення для забезпечення правової легітимності правових норм має те, яким чином законодавча влада як представниця і виразниця родової, суверенної волі народу налагодила різні форми і способи безпосередніх зв'язків з останнім, інакше кажучи, як враховується громадська думка (буденна, професійна, наукова) при розробці законопроектів, моральні санкції (як відомо, по законодавчим пам'яткам можна отримати уявлення про моральний стан суспільства), як використовуються в законодавчій діяльності дані соціального прогнозування як обов'язкового елементу цієї діяльності, що дозволяє в багатоаспектному і калейдоскопічному колоритному життєвому бутті розрізняти розумне і нерозумне («ніщо не є законним, що суперечить розуму»), передбачити можливе і неможливе, логічно очевидне, випадкове і необхідне.

Правова легітимність законодавчого акту багато в чому залежить від того, яку участь в його створенні бере сам народ, коли саме виникає необхідність в цьому. У суспільному житті є питання і проблеми, які має право

вирішувати тільки сам народ. Зокрема, це право може бути реалізовано за допомогою референдуму.

Існують законодавчі проблеми в контексті сучасних глобалізаційних процесів. Законодавчий акт вважається легітимним, якщо його норми узгоджуються із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, що закріплюється конституційно. Це не означає, що при такій інтерпретації легітимності законодавчого акту применшується роль і значення внутрішньодержавного права, яке стоїть на сторожі національної самобутності в правовому розвитку суспільних відносин. Зрозуміло, що немає і не може бути якоїсь єдиної, універсальної нормативно-правової системи для всього світу.

У репрезентативній забезпеченості легітимності чинного законодавства велику роль відіграє дотримання правил юридичної техніки, покликаної забезпечити конкретність права. Правове мислення – дуже конкретне мислення, тому принцип достатньої підстави семантичної конкретності вимагає, щоб закони за своїм змістом були ясними, чіткими і зрозумілими. За максималістською формулою Ш. Монтеск'є: «закони повинні володіти досконалою непорочністю» [10]. Хоча це в принципі є недосяжним, законодавець покликаний прагнути саме до цього.

Правова забезпеченість нормального суспільного буття полягає, як відомо, не в кількості законів (Тацит: «чим ближчою є держава до падіння, тим численнішими є її закони»), а в їх змістовній якості [15]. Перш за все це стосується понятійно-термінологічного апарату, використовуваного в законодавстві. Нормативно-правовий акт не може бути визнаний легітимним, якщо він не містить чітких, ясних понять або містить поняття спірні або помилкові. Будь-яке поняття – це ідея, що визначає конкретний зміст того чи іншого правового нормативу.

З урахуванням викладеного представляється можливим зробити висновок, що норма права є легітимною, якщо вона задовольняє низку принципів умов:

– прийнята законодавчим органом державної влади відповідно до компетенції, наданої йому Конституцією або за допомогою референдуму. Замість президентського вето (пережиток монархічної форми правління) слід було б конституційно передбачити умови і форми безпосередньої участі Президента в законотворчому процесі. Виконуючи право вето, Президент виступає як суб'єкт законотворчого процесу в його кінцевій стадії. Доцільно надати Президентові більш об'ємних прав в цьому процесі. Суверенний народ має право довірити здійснення законодавчих повноважень не тільки Парламентові;

– прийнята у належній формі без будь-яких порушень вимог юридичної техніки та оприлюднена у засобах масової інформації;

– досить вірно відображає суспільні потреби, інтереси, спрямована до загального блага, до загальної користі, позбавлена будь-яких нормативних забобонів, політично не лобійована. Проблема тут полягає не в якості правового регулювання лобізму, а в необхідності конституційної заборони будь-якого лобізму взагалі у сфері законодавчої діяльності, встановлення юридичної відповідальності за лобізм у цій сфері;

– не перекреслює моральні цінності, в основі яких лежить справедливість як ідеологічна категорія вищого морального порядку, що породила свого часу феномен права, його творчі функції та ідеали. Саме з позиції моральності повинен оцінюватися усякий правовий норматив, що стосується прав людини, оскільки право повинно відповідати не тільки за матеріальне благополуччя народу, а й відображати його моральні ідеали. Помилкова видимість справедливості дає внутрішнє право на громадський протест, право на недотримання законів;

– містить досить зрозумілі дефініції ключових правових понять і їх правильне термінологічне позначення. Неприпустимим є використання понять, сенс яких розходиться зі змістом понять, закріплених у чинній Конституції, а також іноземної термінології, що

принижує або спотворює національно-державну самобутність суспільства;

– досить збалансована з іншими прийнятими і чинними нормами права;

– узгоджується із загально визнаними принципами і нормами міжнародного права. Точка зору, згідно з якою сучасне міжнародне право перетворилося на умовність, є необґрунтованою і народжує нігілістичну позицію;

– гарантована ретрибутивним чином без будь-якої нормативної жорсткості, що не має нічого спільного із охоронною функцією юридичних санкцій;

– прийнята з урахуванням зауважень вищої судової інстанції.

Умови, що впливають на ефективність правових норм, є досить різноманітними. У вітчизняній науці предметом серйозної наукової розробки стали економічні, політичні, соціальні фактори підвищення дієвості правових приписів. Доцільно було б звернутися до дослідження впливу факторів правосвідомості, що породжує легітимність права, на ефективність правових норм.

Зв'язки права з факторами правосвідомості, безсумнівно, впливають на ефективність юридичних приписів та можуть розглядатися в самих різних напрямках.

Кінцевий результат правового регулювання – збереження (відтворення) або зміна (сприяння розвитку) існуючих суспільних відносин – не може досягатися безпосередньо за допомогою правового впливу. Між ним і цим впливом є ряд проміжних змінних, за допомогою яких останній переводиться в упорядкованість суспільних відносин. В якості таких змінних в юридичній літературі розглядають: вольову поведінку людей, свідомо-вольову сторону їх психологічної діяльності, особистість, правову поведінку.

Очевидно, що самі по собі економічні умови соціального життя не можуть надати вирішального впливу на ефективність і розвиток права. Нові економічні і технічні досягнення є відображенням, реалізацією потреб і очікувань людини, її духовних прагнень,

форми її духовного самовираження (іншою такою формою є власне право).

Як справедливо зазначається в літературі, державно-правове регулювання потребує того, щоб бути зрозумілим в антропогенному, психологічному вимірах. Це дозволяє зробити спробу вийти з тієї системи координат, яка орієнтована в основному на технічну досконалість, логічну спроможність, раціоналізм офіційних державно-правових інститутів, їх відповідність економічним, політичним та іншим соціальним інтересам [16].

Свідомість, в тому числі правову, не можна поставити в один ряд з іншими умовами, що впливають на ефективність норм права. За своєю значимістю фактори, що відносяться до правосвідомості, духовного існування людини, в кінцевому підсумку визначають і інші фактори – формальну якість законодавства, правильне тлумачення, чітку реалізацію правових приписів. Процеси правотворчості, правореалізації, тлумачення являють собою свідомі процеси, процеси духовного життя і духовної творчості.

Яким би не був вплив різних матеріальних факторів на ефективність норм права, ми приходимо до того, що вони не чинять на неї вирішального впливу. Такі параметри, як якість законів, чітка правозастосовна діяльність, відповідність законодавства суспільним вимогам, в кінцевому підсумку є суб'єктивними, що визначаються правосвідомістю. Норми, чітко і ясно викладені, забезпечені матеріальними ресурсами, що недвозначно тлумачаться, але протирічать основоположним принципам правосвідомості, почуттю «правоти», не просто не будуть легітимними чи ефективними, але навряд чи взагалі можуть називатися правовими нормами за своїм змістом, а не тільки за способом встановлення і захисту. Різні держави кардинально відрізняються за рівнем економічного і політичного розвитку, системою джерел права, правовими установами, практикою застосування права і юридичною відповідальністю, але всі відповідні правові системи об'єднує певний сту-

пінь ефективності правових норм. Правова система будь-якої держави володіє певною мінімальною ефективністю, яка впливає з правосвідомості.

Саме правові очікування та ідеали створюють, формують правову систему, правові норми, правові установи. Правосвідомість є первинною перед правовими установами і нормами. Норми і установи є результатом втілення в життя ідей правосвідомості. Правові приписи не можуть формулюватися, тлумачитися і реалізовуватися несвідомо. Правові ідеї, навпаки, існують у свідомості з моменту появи людини і виникають задовго до появи якого б то не було позитивного права.

Забезпечуючи здатність і готовність суб'єкта до законослухняної поведінки, правосвідомість передбачає:

- розуміння суб'єктом об'єктивної необхідності в правовій оформленості і впорядкованості соціальних відносин;
- впевненість у здатності права і закону забезпечити належний соціальний порядок;
- повага до авторитету законної влади;
- свідомість і почуття відповідальності перед необхідністю дотримання норм права;
- наявність досить сильної волі, що дозволяє суб'єктові протистояти зовнішнім впливам і внутрішнім спокусам, які штовхають його на шлях правопорушень.

З позицій легітимності права його ефективність можна розглядати як його здатність забезпечувати позитивну, гуманну, моральну, інтелектуальну і фізичну самореалізацію індивідів та їх об'єднань. Право в цьому контексті буде ефективним настільки, наскільки воно забезпечує психологічні умови людського існування, а значить, і психічне здоров'я людей. При цьому психічне здоров'я має на увазі здатність до любові і творення, почуття тотожності, засноване на переживанні свого «я» в якості суб'єкта і реалізатора власних здібностей, усвідомлення реальності поза нами і в нас самих.

Оскільки право не зводиться до приписів держави, то і ефективність права не може бути

зведена до загального підпорядкування нормам законодавства і досягнення їх результатів. У цьому плані так званий правовий нігілізм, якщо його розглядати як зневажливе ставлення до чинного законодавства та практики його реалізації, – цілком закономірна реакція на вади державної політики. І пов'язаний він, як видається, перш за все, з негативним ставленням до конкретної держави, її заходів і, скоріше за все, не правових, а законодавчих або державних. Розвиток правового нігілізму – це важливий показник не тільки нелегітимності законодавства і правозастосовної практики, але, перш за все, протест проти держави як соціального інституту в конкретному суспільстві і в конкретний час. Заперечення ж законодавства впливає з його розуміння більшістю населення як нелегітимного придатку, знаряддя держави і її політики.

Висновки. Правову легітимність законодавчого акту зумовлюють найрізноманітніші чинники об'єктивного і суб'єктивного порядку, що детермінують суспільний розвиток, його історію. Важливим фактором, що зумовлює правову легітимність норми права, є конституційна фундаменталізація створеного революцією або еволюційним чином державного ладу. Істотним моментом у законодавчій діяльності, що зумовлює легітимність правової норми, є порядок розробки і видання цього акту як вищої форми права, покликаної виконувати особливі управлінські функції. У репрезентативній забезпеченості легітимності чинного законодавства велику роль відіграє дотримання правил юридичної техніки, покликаної забезпечити конкретність права. Нормативно-правовий акт не може бути визнаний легітимним, якщо він не містить чітких, ясних понять або містить поняття спірні або помилкові. Будь-яке поняття – це ідея, що визначає конкретний зміст того чи іншого правового нормативу.

Зв'язки права з факторами правосвідомості, безсумнівно, впливають на ефективність юридичних приписів та можуть розглядатися в самих різних напрямках. З позицій легітимності права його ефективність можна

розглядати як його здатність забезпечувати позитивну, гуманну, моральну, інтелектуальну і фізичну самореалізацію індивідів та їх об'єднань. Право в цьому контексті буде ефективним настільки, наскільки воно забезпечує психологічні умови людського існування,

а значить, і психічне здоров'я людей. Таким чином, комплекс факторів правосвідомості, від якого залежить легітимність правових норм, здійснює істотний вплив на ефективність норм права, а тому потребує найпильнішого наукового дослідження..

Анотація

У статті досліджено теоретичні аспекти легітимності правових норм, яка вбачається підґрунтям їх ефективності застосування. Доведено, що правову легітимність законодавчого акту зумовлюють найрізноманітніші чинники об'єктивного і суб'єктивного порядку, що детермінують суспільний розвиток, його історію. Аргументовано, що важливим фактором, що зумовлює правову легітимність норми права, є конституційна фундаменталізація створеного революцією або еволюційним чином державного ладу. Наголошено, що істотним моментом у законодавчій діяльності, що зумовлює легітимність правової норми, є порядок розробки і видання цього акту як вищої форми права, покликаної виконувати особливі управлінські функції. Зазначено, що у репрезентативній забезпеченості легітимності чинного законодавства велику роль відіграє дотримання правил юридичної техніки, покликаної забезпечити конкретність права. Констатовано, що нормативно-правовий акт не може бути визнаний легітимним, якщо він не містить чітких, ясних понять або містить поняття спірні або помилкові. Будь-яке поняття – це ідея, що визначає конкретний зміст того чи іншого правового нормативу. Обґрунтовано, що норма права є легітимною, якщо вона задовольняє низку принципів умов: прийнята законодавчим органом державної влади відповідно до компетенції, наданої йому Конституцією або за допомогою референдуму; прийнята у належній формі без будь-яких порушень вимог юридичної техніки та оприлюднена у засобах масової інформації; досить вірно відображає суспільні потреби, інтереси, спрямована до загального блага, до загальної користі, позбавлена будь-яких нормативних забобонів, політично не лобійована; не перекреслює моральні цінності, в основі яких лежить справедливість як ідеологічна категорія вищого морального порядку, що породила свого часу феномен права, його творчі функції та ідеали; містить досить зрозумілі дефініції ключових правових понять і їх правильне термінологічне позначення; досить збалансована з іншими прийнятими і чинними нормами права; узгоджується із загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права; гарантована ретрибутивним чином без будь-якої нормативної жорсткості, що не має нічого спільного із охоронною функцією юридичних санкцій; прийнята з урахуванням зауважень вищої судової інстанції

Доведено, що зв'язки права з факторами правосвідомості, безсумнівно, впливають на ефективність юридичних приписів та можуть розглядатися в самих різних напрямках. Зазначено, що з позицій легітимності права його ефективність можна розглядати як його здатність забезпечувати позитивну, гуманну, моральну, інтелектуальну і фізичну самореалізацію індивідів та їх об'єднань. Право в цьому контексті буде ефективним настільки, наскільки воно забезпечує психологічні умови людського існування, а значить, і психічне здоров'я людей. Зроблено висновок, що комплекс факторів правосвідомості, від якого залежить легітимність правових норм, здійснює істотний вплив на ефективність норм права, а тому потребує найпильнішого наукового дослідження.

Ключові слова: легітимність права, правова держава, громадянське суспільство, правові норми, державні структури, законодавство, ефективність правових норм, легітимність правових норм.

Ivanchenko O. M. Legal norms: from legitimacy to effectiveness

Summary

The article examines the theoretical aspects of the legitimacy of legal norms, which is seen as the basis for their effectiveness in application. It is proved that the legal legitimacy of a legislative act is determined by a variety of factors of objective and subjective order that determine Social Development and its history. It is argued that an important factor determining the legal legitimacy of a rule of law is the constitutional fundamentalization of the state system created by a revolution or an evolutionary way. It is noted that an essential point in legislative activity that determines the legitimacy of a legal norm is the procedure for developing and issuing this act as the highest form of law designed to perform special managerial functions. It is noted that compliance with the rules of legal technology designed to ensure the concreteness of the law plays an important role in the representative security of the legitimacy of the current legislation. It is stated that a normative legal act cannot be recognized as legitimate if it does not contain clear, clear concepts or contains concepts that are controversial or erroneous. Any concept is an idea that defines the specific content of a particular legal norm. It is proved that a rule of law is legitimate if it satisfies a number of fundamental conditions: adopted by the legislative body of state power in accordance with the competence granted to it by the Constitution or by means of a referendum; adopted in the proper form without any violations of the requirements of legal technology and published in the mass media; sufficiently correctly reflects social needs, interests, directed to the common good, to the common good, devoid of any normative prejudices, not politically lobbied; does not cross out moral values based on justice as an ideological category of the highest moral order, which gave rise to the phenomenon of law, its creative functions and ideals at one time; contains fairly clear definitions of key legal concepts and their correct terminological designation; is sufficiently balanced with other accepted and current norms of law; consistent with generally recognized principles and norms of international law; guaranteed in a reciprocal manner without any normative rigidity, which has nothing to do with the protective function of legal sanctions; adopted taking into account the comments of the highest court

It is proved that the relationship of law with factors of legal awareness undoubtedly affects the effectiveness of legal prescriptions and can be considered in a variety of ways. It is noted that from the standpoint of the legitimacy of law, its effectiveness can be considered as its ability to ensure positive, humane, moral, intellectual and physical self-realization of individuals and their associations. Law in this context will be effective to the extent that it ensures the psychological conditions of human existence, and therefore the mental health of people. It is concluded that the complex of factors of legal awareness, on which the legitimacy of legal norms depends, has a significant impact on the effectiveness of legal norms, and therefore requires the most thorough scientific research.

Key words: legitimacy of law, rule of law state, civil society, legal norms, state structures, legislation, effectiveness of legal norms, legitimacy of legal norms.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Політика / пер. з давньогрец. К.: Видавництво Соломії Павличко ОСНОВИ, 2005. 239 с.
2. Бабкіна О. В. Демократична політика як імператив сучасного глобального розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. Спецвипуск: Політика і духовність в умовах глобальних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 квітня 2014 р. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 8–15.

3. Беджгот В. Філософія, право та Політика / пер. Н. Бордукова. Харків: Акта, 2007. 210 с.
4. Голобуцький П. В. Моммзен Теодор. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2010. Т. 7. 728 с.
5. Гегель Г. Основи філософії права. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
6. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право»/О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 346 с.
7. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Харків : Право, 2019. 552 с.
8. Кант І. Критика практичного розуму / Імануель Кант ; переклад з німецької, примітки та післямова Ігоря Бурковського. Київ : Юніверс, 2004. 238 с.
9. Маркс К. До критики політичної економії / Пер. з нім. М. Порша за ред. Є. Касяненка. Харків: Державне видавництво України, 1926. 198 с.
10. Монтеск'є Ш. Про дух законів. / пер. з англ. за наук. ред. В. Малахова. Київ : Дух і літера, 2002. 438 с.
11. Ніцше Ф. Повне зібрання творів. Том 1. Народження трагедії. Невчасні міркування I–IV; Твори спадку 1870–1873. Переклад з німецької К. Котюк та О. Фешовець. Львів: Астролябія, 2004. 769 с.
12. Піфагор. Книга VIII. Переклад з давньогрецької та коментарі Дзвінки Коваль. Київ: Основи, 2000. 354 с.
13. Плутарх. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006. Т. 2. 353 с.
14. Руссо Ж.Ж. Два трактати про врядування / пер. з англ. Олександр Терех, Ростислав Димеєць. Київ : Основи, 2001. 264 с.
15. Скржинська М. В. Тацит Корнелій. К.: Генеза, 1993. 320 с.
16. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
17. Теорія держави і права: Академічний курс: Підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.